

# **Pregătirea prin cateheză pentru primirea Sfintelor Taine, în perioada apostolică – reflectată în Scrierile reprezentative ale Părinților Apostolici**

Lect. Dr. Carmen-Maria BOLOCAN

Biserica își îndeplinește rolul său de sfințitoare prin Sfintele Taine, prin care se acordă credincioșilor harul dumnezeiesc. Părinții Apostolici leagă lucrarea Sfintelor Taine de Întruparea, Patima și Învierea Domnului nostru Iisus Hristos. „Viața noastră a răsărit prin El și prin moartea Lui”, accentuează Sfântul Ignatie, „și El a pătimit toate acestea ca să ne mântuim”<sup>1</sup>. Mântuitorul este prezent în toată lucrarea harică de ridicare a omului pe urcușul mântuirii.

## **I.1. Sfintele Taine**

Sfintele Taine, începând cu Botezul și continuând cu Sfânta Euharistie, Pocăința, Preoția, Căsătoria, sunt, după Părinții Apostolici, tot atâtea momente de înălțare a creștinului și mijloace de prefacere și îmbunătățire a lui după chipul Mântuitorului<sup>2</sup>.

Sfintele Taine sunt instituite de Mântuitorul Iisus Hristos și sunt în număr de șapte. Cifra lor de „șapte” a fost confirmată apoi în Apocalipsa Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan, unde este scris, după descoperire divină, despre „cele 7 coarne și 7 ochi ai Mielului” și despre „cele 7 duhuri ale lui Dumnezeu, trimise peste tot pământul” (Apocalipsa 5, 6)<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Cf. Sf. Ignatie, *Epistola către Magnezieni* IX, 1; *Epistola către Smirneni* II, 1, pp. 201, 219 (Am folosit pentru toate *Scrierile* din perioada apostolică lucrarea *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, vol. I, PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979).

<sup>2</sup> Cf. Magistrand Ștefan C. Alexe, *Eclesiologia Părinților Apostolici*, în „Studii Teologice”, 1955, nr. 5-6, p. 378.

<sup>3</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 239.

### a. Botezul

Botezul este ușa prin care se intră în creștinism. El avea caracter sacramental, de Taină: ștergea păcatele și acorda darul Sfântului Duh. Botezul era numit *baie* sau *spălare*, *renaștere*, *baia nașterii*, *iluminare*, *pecete*, *pecetea credinței*, *har desăvârșit*.

Botezul era unit cu o serie de acte legate de instituția catehumenatului. Ritul lui s-a dezvoltat o dată cu catehumenatul, îmbogățindu-se mult din secolul al II-lea. El era săvârșit de regulă de către episcopi. Din însărcinarea lui îl puteau săvârși și preoții și chiar diaconii, iar la mare nevoie, în lipsă de preot, și de laicii credincioși. Sinodul de la Elvira a oprit de la săvârșirea lui pe laicii bigami (căsătoriti de două ori) și pe cei care au căzut în păcat greu după botezul lor (canon 38).

Biserica a continuat să facă botezul ca și Sfinții Apostoli, în ape curgătoare sau stătătoare (râuri, pâraie, izvoare, mare, lacuri). *Didahia* mărturisește acest lucru. Autorul recomandă ca botezul să se facă în apă vie, adică apă curgătoare de izvor sau de râu, simbol al mișcării și al vieții care se află într-o asemenea apă, iar Tertulian, în *De baptismo*, 4, ne spune că n-are importanță în ce fel de apă se face botezul<sup>4</sup>. De altfel, *Didahia* își îndeamnă adresantul ca, în cazul când acesta nu dispune de apă curgătoare, să folosească orice fel de apă. În final, se recomandă ca botezul să se săvârșească prin cufundare, să se facă prin turnare sau prin stro-pire pe cap, atunci când nu e apă suficientă sau „dacă nu ai nici una, nici alta”. Avem aici, cea mai veche mărturisire a unui asemenea botez. După ridicarea loca-șurilor de cult au început să se construiască pe lângă ele și bazine speciale pentru botez (baptisterii)<sup>5</sup>.

Cu organizarea catehumenatului, botezul se săvârșea de obicei în grup, ceea ce îi conferea un caracter mai solemn și mai important. Deși el se putea săvârși în orice timp al anului, practica Bisericii a stabilit ca zile speciale Paștile și Cincizecimea (în ajunul lor). În Orient se făcea și la Epifanie (Botezul Domnului).

Botezul la oamenii maturi – catehumeni – era precedat de o priveghere, care începea seara (în Siria) sau dis-de-dimineată, cu citire și rugăciuni. Se făcea sfin-țirea apei și a untdelemnului, necesar pentru botez, se făceau lepădările. Cel care se boteza se întorcea cu fața spre apus, era întrebat dacă se leapădă de Satana și dacă se unește cu Hristos. El răspundea cu formulele stabilite. Lepădarea era în-soțită de gesturi, care simbolizau alungarea demonilor (suflare, scui-pare) și avea caracter de exorcism. În Biserica primară, ritualul exorcismului îl făceau *exorciștii*: „persoane alese și hirotosite, care aveau puterea de a înlătura duhurile rele. Aceștia citeau șapte zile de-a rândul înainte de botez, în fiecare zi câte o dată, iar în ziua a opta le citea arhiereul care săvârșea botezul”<sup>6</sup>. „Fiindcă voi singuri – zice Teodor de Mopsuestia, referindu-se la cei veniți la botez – nu puteți să duceți

<sup>4</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 103.

<sup>5</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *op. cit.*, p. 240.

<sup>6</sup> Cf. Magistrand Munteanu Alexandru Armand, *Rânduiala și explicarea Botezului și a Mirungerii după scrierile literaturii patristice*, în „Glasul Bisericii”, nr. 11-12/1960, p. 954.

disputa și lupta cu diavolul, este necesar să vă folosiți de lucrarea acelor care se cheamă exorciști, care răspund pentru voi de ajutorul divin”<sup>7</sup>. Întors cu fața spre răsărit, catehumenul făcea mărturisirea de credință, rostind simbolul sau regula de credință (*regula fidei*).

În acest moment, dacă nu mai înainte, se făcea *mărturisirea păcatelor*. Catehumenul se dezbrăca, era acoperit cu o pânză, uns cu untdelemn (se pare că numai pe cap); el intra apoi în apă, răspundea la o serie de întrebări rituale, se cufunda de trei ori în apă, episcopul sau preotul ținându-i mâna pe cap. După ieșirea din apă se făcea ungerea cu untdelemn sfințit pe corp; pentru femei, la cap o făcea clericul, iar pe corp diaconesele.

Botezul se putea săvârși și prin vărsare de apă pe cap sau prin stropire, după cum arată unele picturi apusene. În caz de nevoie se făcea înainte de termen, mai ales prin stropire. Dacă botezul era săvârșit de un laic, episcopul sau preotul trebuia să ungă apoi pe cel botezat.

Botezul copiilor era obișnuit, deși nu general. Din mărturiile lui Iustin Martirul, Irineu, Tertulian, se știe că el se practica. Origen îl socotea de origine apostolică.

Sfântul Ciprian a respins propunerea unor episcopi ca botezul copiilor să nu fie făcut înainte de a opta zi. La botezul copiilor s-a introdus regula de a fi asistați de un creștin matur, care făcea pentru ei lepădările și mărturisirea de credință.

Biserica lui Dumnezeu se întemeiază pe apa Botezului, după cum Turnul din *Păstorul lui Herma* era clădit pe apă „pentru că – spune Herma – viața voastră s-a mântuit și se va mântui prin apă”. Botezul curăță pe cel ce crede, de păcatul strămoșesc de toate păcatele săvârșite înainte de scufundarea în apă (*Vedenia* III, 3, 5; *Porunca* IV, 3, 1). Pentru aceasta însă trebuia o pregătire specială. Autorul *Didahiei* descrie amănunțit lucrarea văzută a tainei, menținând și formula ce se rostește la botez reproducând întocmai formula scripturistică dată de Însuși Mântuitorul (Matei 28, 19). „După ce ați spus mai înainte toate cele de mai sus – zice el – botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh în apă proaspătă. Iar dacă n-ai apă proaspătă, botează în altă apă; iar dacă nu poți în apă rece, în apă caldă. Dacă nu ai de ajuns nici una nici alta, toarnă pe cap de trei ori apă în numele Tatălui și Fiului și al Sfântului Duh. Înainte de botez să postească cel ce botează și cel botezat și alții câțiva, dacă pot. Poruncește însă ca cel ce are să boteze să postească o zi sau două înainte”.

Din aceste rânduri se desprinde că Botezul era precedat de catehizarea creștinilor, că se făcea în numele Sfintei Treimi prin scufundarea de trei ori în apă, și un element specific epocii post-apostolice, este postul înainte de Botez. Sunt îndemnați să postească împreună cel ce se botează, săvârșitorul botezului și cei care participă la oficierea acestei taine, dacă pot, implorându-se astfel mila lui Dumnezeu prin post și rugăciune, așa cum afirmă și Sfântul Iustin Martirul și Filosoful<sup>8</sup>.

<sup>7</sup> Theodorus Ep. Mopsuestenus, *Ritus baptismi et missae*, pp. 10-11, apud Magistrand Munteanu A. Armand, *art. cit.*, p. 954.

<sup>8</sup> Cf. *Apologia* I, 61, trad. rom. de Pr. Prof. Olimp N. Căciulă, în vol. *Apologeti de limbă greacă*, col. „Părinți și scriitori bisericești”, 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 66.

Din Canonul 45 al Sinodului din Laodiceea aflăm că, dacă un catehumen nu se anunța pentru botez la începutul Postului Mare, ci „după două săptămâni ale patruzecimii”, acela nu se mai putea boteza în Sâmbăta Mare, deoarece nu a ținut tot postul prescris în cursul întregii Păresimi<sup>9</sup>.

*Didahia* amintește pe cei ce participau la săvârșirea tainei botezului, care desigur erau martori și garanți pentru candidat. În prezența acestora la săvârșirea tainei, unii au văzut o mărturie privind originea „instituiției nașilor”<sup>10</sup>.

Aceasta este prima semnalare a nașilor, reprezentanții și garanții Bisericii. „În Biserica primară, nașul era obligat a prezenta candidatul la botez, a-l însoți la lepădări, a-l ajuta să se dezbrace și a ieși din baia botezului; a-l primi apoi din mâna preotului; a-l ajuta a se îmbrăca cu *pallium* (veșmântul alb cu care se îmbrăca când ieșea din apa botezului neofitul, cum se obișnuiește până azi la copii); a-l conduce acasă și a-l instrui asupra principalelor adevăruri ale religiei creștine. Astăzi nașii au îndatorirea de a ține pruncul în brațe la exorcisme, a mărturisi simbolul credinței, a-l primi din apa botezului etc., luându-și obligația în fața lui Dumnezeu și a preotului de a educa în principiile creștine pe cel botezat; pentru care trebuie ca nașul să fie bun creștin ortodox și nici prea mic de vârstă, ca să înțeleagă însemnătatea sacramentului”<sup>11</sup>. Cine nu primește Botezul, nu face parte din Biserică. Apa Botezului este, după Herma, moartea păcatelor și în același timp dătătoare de viață nouă<sup>12</sup>.

Despre partea văzută, materială ca și despre cea nevăzută, harică a tainei, Herma vorbește clar, văzând pe prima în cufundarea în apă, iar pe a doua în îndepărtarea morții și în renașterea spirituală sau rezidirea pentru o nouă viață în Hristos<sup>13</sup>.

### Epistola zisă a lui Barnaba

Câteva aluzii privind ritualul și doctrina botezului ne oferă și Epistola zisă a lui Barnaba. Această epistolă amintește ca efect al tainei Botezului iertarea păcatelor, care aduce cu sine o înnoire ființială în om: „Despre apă s-a scris vorbind de Israel (Ieremia 11, 12-13), că iudeii nu vor primi botezul care aduce iertarea păcatelor” (11, 1); „Vrea să spună profetul (Iezechiel 47, 2, 12-13) că noi care ne coborâm în apă plini de păcate și întinăciuni, ne ridicăm plini de roade în inimă, având în Duhul, frica și nădejdea în Iisus” (11, 11)<sup>14</sup>. Botezul se săvârșea, deci, prin coborâre în apă (afundare). Autorul acestei scrieri, comparând sufletul omenesc cu un templu, scoate în evidență contrastul dintre omul cel vechi și

<sup>9</sup> Cf. Magistrand Munteanu Alexandru Armand, *art. cit.*, p. 953.

<sup>10</sup> M. Goguel, *L'Eglise primitive*, Paris, 1947, pp. 341-342.

<sup>11</sup> Popescu Ioan, *Botezul ca sacrament în Biserica Ortodoxă*, teză de licență, București, 1894, pp. 123-124, nota 1, apud Munteanu Alexandru Armand, *art. cit.*, p. 953.

<sup>12</sup> Cf. *Păstorul lui Herma*, Pilda IX, 93, 4, p. 369.

<sup>13</sup> Cf. Drd. Ioan N. Șurubaru, *Eclesiologia după „Păstorul lui Herma”*, în „Studii Teologice”, nr. 7-8/1967, p. 443.

<sup>14</sup> *Epistola lui Barnaba* XI, 11, p. 153.

omul cel nou, recreat prin botez: „Înainte de a fi crezut noi în Dumnezeu, locuința inimii noastre era stricată și slabă, ca un templu zidit într-adevăr de mână; era plin de idolatrie, era casă a demonilor, pentru că se făceau de el cele câte erau împotriva lui Dumnezeu. Dar templul acesta va fi zidit în numele Domnului” (16, 6-7).

S-a considerat că aceasta ar face aluzie și la efectul exorcizant al botezului prin care puterea demonică este alungată, sufletul uman devenind sălaș al lui Dumnezeu<sup>15</sup>.

Curăția de păcate prin botez se întemeiază pe opera răscumpărătoare a lui Hristos. Autorul epistolei insistă adesea asupra relației dintre apă și cruce. Referindu-se la textul din Psalmul 1, 3-6, el zice: „Înțelegeți că a vorbit în același timp și de apă și de cruce. Iată ce vrea să spună profetul: Fericiți cei care, după ce au nădăjduit în cruce, s-au pogorât în apă (11, 8). Fiul lui Dumnezeu întrupat a suferit pentru păcatele omenirii jertfa pe cruce, aducând viață lumii” (5, 1-3; 7, 2-3; 12, 1-7). În toate aceste texte botezul apare ca însușire subiectivă a iertării păcatelor, împlinită obiectiv prin moartea lui Hristos pe cruce.

În epistolă se vorbește adeseori despre „poporul cel nou” pregătit pentru Domnul (3, 6; 5, 7), fără însă a face vreo aluzie la raportul acestuia cu botezul. Sunt des utilizate, de asemenea, noțiunile „legământ” și „moștenire”, însă nu în legătură directă cu botezul (9, 6; 4, 8).

### *b. Mirungerea*

Mirungerea (ungerea cu untdelemn sfințit) urma îndată după botez, ca rit cu caracter sacramental, înlocuind punerea mâinilor, pe care o săvârșiseră Sfinții Apostoli. Ca și botezul, mirungerea poartă nume simbolice: *pecete*, „pecetea Duhului Sfânt”, *confirmare*, adică întărire a mărturisirii, *desăvârșire*, *mir*, *ungere*<sup>16</sup>.

Rânduiala Mirungerii cu semnificația ei atestată în scrierile Noului Testament este confirmată de documentele primelor veacuri creștine, evidențiindu-se continuitatea tradiției apostolice privitoare la această taină<sup>17</sup>.

În *Epistola zisă a lui Barnaba*, întâlnim consemnați pentru prima dată în scrierile postapostolice termenii *pecete* și *pecetlui*, deveniți mai târziu termeni clasici pentru desemnarea acțiunii harului Duhului Sfânt în Botez și Mirungere.

Tratatul *De Baptismo* al lui Tertulian (scris pe la anul 206) atestă și el rânduiala apostolică privitoare la săvârșirea tainei Botezului și a Mirungerii. Tertulian amintește o singură ungere în cadrul rânduiei botezului, cea postbaptismală, fiind o ungere integrală a neofitului cu untdelemn sfințit<sup>18</sup>. Această ungere era considerată ca „o sfințire sacerdotală”, care conferă primitorului numele de creștin,

<sup>15</sup> Cf. A. Benoit, *Les origines de baptême chrétien*, în vol. *Baptême-sacrement d'unité*, Tours, 1971, p. 38.

<sup>16</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *op. cit.*, p. 241.

<sup>17</sup> Cf. Pr. Asist. Liviu Streza, *Taina Mirungerii în Biserica Ortodoxă și în Bisericile Vechi-Orientale*, în „Ortodoxia”, nr. 2/1987, p. 66.

<sup>18</sup> Cf. Tertulien, *Le baptême. Le premier traité chrétien*, Paris, 1976, p. 87.

de la Hristos, Unsul (*De Baptismo* VII, 1), Mirungerea se administra îndată după actul botezului prin ambele forme apostolice, ungere și punerea mâinilor.

„La ieșirea din baia botezului – zice Tertulian – am primit o ungere sfântă, care este vechea ceremonie de a lua untdelemnul păstrat în vasul de sticlă pentru a unge pe cei consacrați slujirii sacramentale. Astfel, Aaron a fost sfântit de fratele său, Moise. Numele «creștin» vine de la acest mir (ungere), care a dat de asemenea numele Domnului, pentru că El a fost uns spiritual de Duhul Sfânt, în Tatăl. Astfel, ungerea pe care noi o primim se face într-adevăr pe trup, dar efectul său se revarsă în suflet.

După aceasta se pun mâinile peste noi, înviorând și chemând pe Duhul Sfânt, prin rugăciunea care însoțește această ceremonie sfântă, deci Duhul Cel Prea Sfânt coboară de bună voie din sânul Tatălui asupra trupurilor astfel curățite și binecuvântate. El a coborât asupra Mântuitorului ca un porumbel așa precum, după potop, care a spălat nelegiuirile oamenilor și care a fost ca să spunem așa, botezul lumii, tot așa, într-un mod asemănător, însă cu un efect spiritual, de îndată ce pământul nostru – adică trupul pământesc – a fost spălat de vechile sale păcate prin apa mântuitoare a botezului, Duhul Sfânt, acel porumbel ceresc zboară peste noi, aducându-se pacea lui Dumnezeu”<sup>19</sup>.

Tertulian exprimă aici întreaga teologie a Mirungerii, păstrată până astăzi în tradiția ortodoxă.

### c. Sfânta Euharistie

Sfânta Euharistie, *pâinea lui Dumnezeu* sau *frângerea pâinii*, este Taina care sfințește și unește pe creștini cu Mântuitorul Hristos. Recomandările stăruitoare ale *Didahiei* și ale Sfântului Ignatie de împărtășire a credincioșilor atestă pe deplin valoarea Sfintei Euharistii în viața religioasă a creștinilor din epoca Părinților Apostolici<sup>20</sup>. Sfântul Ignatie Teoforul numește „pâinea” și „paharul”, adică materia Sfintei Euharistii, Trupul și Sângele Mântuitorului, redând aproape în întregime, formula întrebuințată astăzi la sfințirea Darurilor. „Pâinea – zice el – care este Trupul lui Iisus Hristos și băutura care este sângele Lui” (*Epistola către Romani*, 7, 3).

Prin Sfânta Împărtășanie, creștinii se fac părtași cu Hristos, devin „purtători de Dumnezeu, purtători de templu, purtători de Hristos”, formând un singur trup cu El (*Epistola către Efeseni*, 9, 2; *Epistola către Filadelfieni*, 4, 1). *Didahia* precizează că Împărtășania se dădea credincioșilor în cadrul unei adunări, duminică: „Când vă adunați în duminica Domnului, frângeți pâinea și mulțumiți, după ce mai întâi v-ați mărturisit păcatele voastre, ca jertfa voastră să fie curată” (14, 1). Sfânta Împărtășanie este o jertfă adusă de creștini lui Dumnezeu și anume o jertfă de mulțumire.

Sfânta Euharistie este Însuși Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care este conștiința, credința, viața și nemurirea noastră<sup>21</sup>. De asemenea,

<sup>19</sup> Cf. Cyrille Argenti, *La Chrismation*, în „Contacts”, nr. 118/1982, pp. 109-110.

<sup>20</sup> Cf. Magistrand Ștefan C. Alexe, *Eclesiologia...*, p. 378.

<sup>21</sup> Cf. Idem, *Viața creștină după Bărbații Apostolici*, în „Studii Teologice”, 1955, nr. 3-4, p. 229.

*Didahia* păstrează rugăciunile care se rosteau înaintea și după săvârșirea Sfintei Euharistii. Este sugestivă rugăciunea după împărtășire: „Îți mulțumim Tie, Părinte Sfinte, pentru sfânt numele Tău, pe care L-ai sălășluit în inimile noastre și pentru cunoștința, credința și nemurirea, pe care ne-ai făcut-o nouă cunoscută prin Iisus, Fiul Tău, Tie slava în veci, (...). Adu-ți aminte, Doamne, de Biserica Ta, ca s-o izbăvești de tot răul și s-o desăvârșești în dragostea Ta și *adună din cele patru vânturi* această Biserică sfințită în împărăția Ta, pe care ai pregătit-o. Că a Ta este puterea și slava în veci” (*Didahia* X, 1-4).

Sfânta Euharistie este, după Bărbații Apostolici, elementul sfânt care unește pe creștini într-un singur buchet. Nici legăturile de rudenie, nici cele de prietenie sau de interese comune între oameni, orașe sau țări, nu unesc pe om cu om, ca Sfânta Împărtășanie. Această idee este exprimată atât de sugestiv și de frumos în *Didahie*, în rugăciunea de dinaintea „frângerii pâinii”, unde se spune: „După cum această pâine sfântă era împărțită pe munți și fiind adunată a ajuns una, tot așa să se adune Biserica Ta de la marginile lumii în împărăția Ta” (cap. IX, 4).

Sfântul Ignatie Teoforul îndeamnă toate Bisericile la unire „prin har, într-o credință și în Iisus Hristos”, unire ce se face numai prin „frângerea pâinii” de episcopi și preoți. Sfânta Euharistie este, după el, leacul nemuririi și doctorie pentru a nu muri, a trăi veșnic în Iisus Hristos” (*Epistola către Efeseni* 20, 2). Deci Sfânta Euharistie, „viața și nemurirea noastră”, rămâne în tot timpul și locul doctoria care ne vindecă, ne întărește și ne înviorează sufletele. Ea trebuie făcută însă cu sufletul spălat de patimi și primenit prin pocăință.

#### *d. Pocăința*

Sfânta Euharistie este precedată de mărturisirea păcatelor sau Taina Pocăinței care se săvârșește în Biserică. Ea se numea *declarație*, *exomologesis*, *confessio*, *poenitentia*<sup>22</sup> și se întemeia pe puterea dată Sfinților Apostoli și urmașilor lor de a ierta păcatele. Mărturisirea avea, pe lângă caracterul ei de taină, un rol moralizator foarte important în viața credincioșilor.

În primele trei secole, mărturisirea putea fi: 1) secretă, făcută în fața episcopului sau preotului; 2) semipublică, făcută în fața clerului întreg; 3) publică, făcută în fața clerului și a adunării credincioșilor<sup>23</sup>.

Bărbații Apostolici accentuează cu insistență și recomandă stăruitor pocăința. Aceasta dovedește că, în vremea lor, înmulțindu-se numărul creștinilor proveniți din păgânism și neputându-se face întotdeauna o catehizare desăvârșită a acestora din pricina persecuțiilor, viața morală era amenințată serios de a-și scobori gradul<sup>24</sup>. De aceea se observă în scrierile Bărbaților Apostolici un efort comun de a reîntoarce la viață curată inimile credincioșilor din epoca primară creștină. Herma scrie un întreg tratat – sub formă apocaliptică – despre pocăință. Pocăința este taina mare așezată de Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos spre înnoirea sufletelor

<sup>22</sup> Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *op. cit.*, p. 242.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

<sup>24</sup> Magistrand Ștefan C. Alexe, *Viața creștină...*, p. 230.

oamenilor<sup>25</sup>. Ea se dă tuturor celor ce au conștiința păcatelor lor, le pare rău că le-au făcut și făgăduiesc că se vor îndrepta.

Herma recomandă, spre pocăință, împlinirea următoarelor porunci: „Crede în Dumnezeu și teme-te de El; păstrează-te nevinovat și fii fără răutate și vei fi ca pruncii; nu vorbi de rău pe nimeni, nici nu asculta cu plăcere pe cel ce vorbește de rău; îmbracă bunăcuviința; iubește adevărul și tot adevărul să iasă din gura ta; să păstrezi curăția și să nu se scrie în inima ta poftă de femeie străină sau poftă de desfrânare sau de alte păcate asemănătoare acestora; fii îndelung răbdător și priceput și vei birui toate faptele rele; crede în ce este drept, iar în ce nu-i drept să nu crezi; teme-te de Domnul și păzește poruncile Lui; de diavol să nu te temi; teme-te doar de faptele diavolului că sunt rele; înfrânează-te de la rău și nu-l fă! De la bine nu te înfrâna, ci fă-l!; crede în Dumnezeu; alungă de la tine tristetea că e sora îndoielii și mâniei; nu te încrede în profetii falși, ci în cei adevărați; îndepărtează pofa cea rea de la tine” (*Poruncile*, I-XII). Cel ce are dăltuite în sufletul său aceste porunci înseamnă că are viață. Căci „viața aparține tuturor celor care păzesc poruncile Domnului; iar în porunci nu este vorba de locurile cele dintâi sau de vreo slavă oarecare, ci de îndelungă răbdare și de smerenia bărbatului. În niște oameni ca aceștia este viața Domnului; în cei care se ceartă și în cei nelegiuiți, moarte” (*Pilda* VIII, 73, 6).

Prin pocăință, sufletul creștinului se înnoiește făcându-se Biserică a lui Dumnezeu, în care locuiește Însuși Dumnezeu. Cel înnoit nu mai lucrează, vorbește sau poruncește el, ci Dumnezeu care este într-însul. Pseudo-Barnaba spune că, primind iertarea păcatelor și nădăjduind în numele Mântuitorului Hristos, „ne-am înnoit, fiind zidiți iarăși dintru început. De aceea în locuința inimii noastre locuiește cu adevărat Dumnezeu” (cap. XVI, 8).

Curăția trebuie să se întindă și asupra trupului, după îndemnul lui Herma: „Păstrează trupul acesta curat și nepătat, ca Duhul, Care locuiește în el, să dea mărturie de el și să fie îndreptățit trupul tău” (*Pilda* V, 60). A avea sufletul curat ca o biserică a lui Dumnezeu în care să-L porți pe Hristos, iată marea taină care întărea pe creștini.

Sfântul Clement Romanul îndeamnă la pocăință și anunță care este păcatul cel mai greu împotriva ei, împotriva sufletului, spunând că „este mai bine omului să-și mărturisească păcatele decât să-și învârtoseze inima” (*Epistola I către Corinteni* cap. 51, 3). Pocăința aduce ștergerea păcatelor anterioare și mântuirea. Să nu facem plăcerea oamenilor, nici numai pe a noastră, ci și pe aceea a oamenilor din afară pentru dreptatea lor, ca numele lui Dumnezeu să nu fie blasfemiât<sup>26</sup>. „Că neamurile auzind din gura noastră cuvintele lui Dumnezeu le admiră ca frumoase și mărete; apoi văzând că faptele noastre nu sunt vrednice de cuvintele pe care le spunem, se întorc de aici spre hulă, spunând că sunt basm și înșelătorie” (*Epistola a II-a către Corinteni* 13, 3). Observația este realistă. Pocăința trebuie făcută din toată inima, să aibă caracter misionar și să nu ducă la pieire nici un suflet; dimpotrivă chiar pe cei slabi să-i aducă la bine, ca toți să fim mântuiți.

<sup>25</sup> *Păstorul lui Herma*, Porunca IV, 3, p. 300.

<sup>26</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 201.

Mijloacele pentru aceasta sunt: preotul, rugăciunea, milostenia care ușurează de păcate și păzirea poruncilor Domnului, nu numai sub îndemnul preoților, ci și când suntem în casele noastre<sup>27</sup>.

#### e. Căsătoria

O altă taină de care amintesc Părinții Apostolici, mai pe larg, este căsătoria. Prin Taina Cununiei, bărbatul și femeia, în unitatea lor ființială, sunt „creați din nou”, pentru a se desăvârși și a lucra toate câte „sunt în El și spre El toate”<sup>28</sup>. Fiecare și împreună, bărbatul și femeia, sfintindu-și „vasul duhului”, lucrează cu putere cele ale Împărăției cerurilor, încă de aici de pe pământ, prin harul lui Dumnezeu, având ajutoarele credinței, frica și răbdarea, și tovarăși de luptă, îndelungă-răbdarea și înfrânarea<sup>29</sup>.

Și calea fecioriei, și cea a căsătoriei au același scop – preamărirea lui Dumnezeu, cum spune Sfântul Ignatie: „Dacă cineva poate să rămână în curăție, în cinstea trupului Domnului, să rămână fără a se lăuda”, iar „cei care se însoară și cele care se mărită să facă unirea lor cu aprobarea episcopului, ca să fie căsătoria lor după Domnul și nu după poftă. Toate să se facă spre cinstea lui Dumnezeu”<sup>30</sup>.

Bărbații și femeile, prin Hristos, în comuniunea Bisericii slavei Sale, primesc puterea de a dobândi desăvârșirea, împlinindu-și fiecare „slujirea” la care a fost chemat încă de la creație<sup>31</sup>. Deși urmează obiceiurile oamenilor „și în îmbrăcăminte și în hrană și în celălalt fel de viață”, ei primesc prin Taina Cununiei puterea harului dumnezeiesc de a duce „o viață minunată și recunoscută de toți ca nemaivăzută” până la Hristos, pentru că „sunt în trup, dar nu trăiesc după trup”<sup>32</sup>. Ei împlinesc poruncile Domnului purtându-se unul față de altul „în dragoste și în curăție” și crescându-și copiii în frica de Dumnezeu<sup>33</sup>. Toate le fac în așteptarea Împărăției lui Dumnezeu „când vor fi cele două una, când partea dinafară va fi ca cea dinăuntru, iar bărbatul cu femeia nu vor fi nici bărbat, nici femeie”<sup>34</sup>. Unirea soților să fie după modelul unirii Domnului cu Biserica.

În caz de adulter, soțul celălalt poate să divorțeze, dar – după Herma – el trebuie să rămână văduv; dacă unul dintre soți moare, celălalt se poate recăsători<sup>35</sup>. Herma pune o întrebare îngerului și anume: „Dacă o femeie sau un bărbat moare și celălalt dintre ei se căsătorește, oare păcătuiește cel care se căsătorește? Îngerul îi răspunde: Nu păcătuiește, dar dacă rămâne așa își agonisește lui și înaintea Domnului mai multă cinste și mare slavă”.

<sup>27</sup> Cf. Sf. Clement Romanul, *Omilie, numită a doua Epistola către Corinteni*, XVI, 4; XII, 1-3, pp. 120-121.

<sup>28</sup> *Epistola zisă a lui Barnaba*, VI, 19; XII, 7, pp. 144, 154.

<sup>29</sup> Cf. *Ibidem*, II, 1, p. 136.

<sup>30</sup> Sf. Ignatie, *Epistola către Sf. Policarp al Smirnei*, V, 2, p. 227.

<sup>31</sup> *Păstorul lui Herma*, Porunca II, 27, 6, p. 299.

<sup>32</sup> *Epistola după Diognet*, V, 4-8, p. 412.

<sup>33</sup> Sf. Policarp al Smirnei, *Epistola către Filipeni*, IV, 2, p. 251.

<sup>34</sup> Sf. Clement Romanul, *Omilie, numită a doua Epistolă către Corinteni*, XII, 2, p. 117.

<sup>35</sup> Cf. *Păstorul lui Herma*, Porunca IV, 29, 5-6; IV, 32, 1-2; pp. 301, 304.

Părinții Apostolici nu vorbesc despre săvârșirea Tainei Preoției, dar faptul că ierarhia bisericească exista în vremea lor, în cele trei trepte ale sale, dovedește că a existat și această Sfântă Taină. Nu se amintește în schimb nimic despre Mirungere și Maslu.

## I.2. Liturghie și agapă

Cultul a îndeplinit în viața creștină, în primele trei secole, un rol foarte însemnat. El a menținut unitatea și solidaritatea comunității creștine și i-a apropiat pe credincioși între ei<sup>36</sup>.

Cultul epocii apostolice s-a menținut și s-a dezvoltat în epoca următoare pe baza liturghiei Sfântului Iacob. Centrul lui a rămas Sfânta Euharistie (=mulțumire). Mai înainte era cunoscută cu aceste nume: *frângerea pâinii*, *cina domnească*. În epoca post-apostolică găsim alte denumiri care indică valoarea de jertfă a Liturghiei ori caracterul ei supranatural și scopul aducerii ei<sup>37</sup>: *înălțare*, *aducere* sau *ofrandă* („Stăpânul ne-a poruncit să săvârșim ofrandele și slujbele”<sup>38</sup>), Euharistie sau mulțumire („Și această hrană se numește la noi Euharistie”<sup>39</sup>, „mister sau taină”<sup>40</sup>, acest din urmă termen fiind însoțit de obicei de diverse atribute: minunat, dumnezeiesc, sfânt, înfricoșător, jertfă sau sacrificiu („pentru ca să fie curată jertfa voastră”<sup>41</sup>), Masa Domnului sau Masa tainică. Alte numiri se referă la caracterul ei de lucrare sfântă și publică, săvârșită de sfințiții slujitori în mijlocul și spre folosul obștii credincioșilor: săvârșire sau plinire a unui act sfânt; lucrare sau slujbă sfântă, prin excelență; slujbă tainică, mister; iar altele ca și *collecta* (adunare sfântă, de la *a aduna*) se referă la forma externă a adunării credincioșilor, pentru săvârșirea slujbei, fiind socotite ca cele mai vechi denumiri ale Liturghiei propriu-zise<sup>42</sup>.

În antichitatea creștină, cuvântul *liturghie* avea un înțeles mult mai larg decât cel de azi; el indica totalitatea actelor de cult sau a serviciilor divine, precum și administrarea lor. În acest înțeles îl folosesc, de exemplu: Sfântul Clement Romanul, Sfântul Irineu, Eusebiu al Cezareei, sinoadele locale din Ancira (314), Antiohia (341), Sardica (343, can. 12) și Laodiceea, Teodoret al Cirului ș.a. Numai cu timpul, și anume cam prin secolele V-VI, înțelesul lui s-a restrâns, aplicându-se mai întâi la Cina cea de Taină și apoi la ceea ce înțelegem azi prin Liturghie (slujba sfântă a Jertfei Legii celei Noi și a împărtășirii credincioșilor cu Sfintele Daruri)<sup>43</sup>.

<sup>36</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *op. cit.*, p. 224.

<sup>37</sup> Pr. Prof. Dr. Ene Braniste, *Liturgica specială – pentru Institutele Teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 169.

<sup>38</sup> Sf. Clement Romanul, *Epistola I către Corinteni*, cap. XL, p. 76.

<sup>39</sup> Sf. Iustin Martirul, *Apologia I*, cap. 65.

<sup>40</sup> Sf. Ignatie, *Epistola către Tralieni*, II, 3, p. 205.

<sup>41</sup> *Didahia*, capitolul XIV, p. 34.

<sup>42</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ene Braniste, *op. cit.*, p. 170.

<sup>43</sup> Cf. *Ibidem*, pp. 171-172.

Încă înainte de sfârșitul secolului I, Euharistia se săvârșea duminică (*Didahia*, capitolul XIV, 1: „Când vă adunați în duminică Domnului, frângeți pâinea și mulțumiți, după ce mai întâi v-ați mărturisit păcatele voastre, ca jertfa voastră să fie curată”) și probabil dimineața, așa cum mărturisește Pliniu cel Tânăr la începutul secolului al II-lea.

Negreșit, momentele de cult ale Bisericii în acest timp nu se reduceau numai la Liturghia euharistică de Duminică. *Învățătura celor Doisprezece Apostoli*, pe lângă alte instrucțiuni, cuprinde în capitolul al VIII-lea dispoziții pentru o rugăciune zilnică, deosebită de Euharistie<sup>44</sup>. „Posturile voastre să nu fie ca cele ale fățarnicilor, că ei postesc luna și joia; voi însă să postiți miercurea și vinerea; Nu vă rugați ca fariseii, ci cum a poruncit Domnul în Evanghelia Sa. Așa să vă rugați: Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău, vie împărăția Ta, facă-se voia Ta precum în cer și pe pământ; Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelilor noștri. Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău. Că a Ta este puterea și slava în veci. De trei ori pe zi vă rugați așa”.

Nu este greu să vedem oglindindu-se în acest fel de recomandare a rugăciunii zilnice un așezământ apostolic pentru rugăciune, „rânduie paralel cu cele trei ore iudaice existente atunci, sau după tipul lor”<sup>45</sup>. Cele trei momente ale rugăciunii iudeilor în acea vreme erau: *Șacharith*, îndată după răsăritul soarelui, *Mincheh*, după prânz, și *Abrith*, în pragul nopții. Pentru motive de ordin practic însă, iudeii din diferite părți spuneau laolaltă pe cea de a doua și cea de a treia (*Mincheh* și *Abrith*), afară de ziua sâmbetei și de zilele de sărbători, reducându-se astfel momentele rugăciunii la două: dimineața și seara<sup>46</sup>. Sfinții Apostoli, pentru a sustrage creștinii de sub influența sinagogii, rânduiseră ore paralele de rugăciune, dar cu conținut creștin, precum se vede din recomandarea rugăciunii domnești.

Rugăciunea zilnică de trei ori, recomandată în *Învățătura celor Doisprezece Apostoli*, a rămas foarte de timpuriu o rugăciune particulară, în locul adunărilor zilnice pentru rugăciune obișnuită la început în comunitatea creștină din Ierusalim, dimineața și seara. Cea dintâi persecuție, a lui Nero, a trebuit să impună creștinilor, fără îndoială, un spirit de prudență: a) renunțarea la adunările zilnice pentru cult și b) desemnarea la rugăciunea particulară prevăzută mai înainte și la serviciul euharistic săptămânal și de Duminică<sup>47</sup>.

Cultul euharistic constă din două părți: una didactică, în care se făceau citiri largi din cărțile Noului Testament, o omilie asupra celor citite, rugăciuni comune; alta liturgică (sacramentală): se pune pe altar (masă) pâine, vin și apă: episcopul sau preotul liturghisitor făcea rugăciuni și aducea „euharistii” (mulțumiri), celor de față, clerici și credincioși. Diaconii duceau Sfânta Euharistie și celor absenți

<sup>44</sup> Cf. Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Istoria Liturghiei în primele veacuri*, Editura Nemira, București, 2001, p. 42.

<sup>45</sup> Dom Suitbert Bäumer, *Histoire du Bréviaire*, trad. fr. Par Dom Réginald Biron, Paris, 1905, t. I, p. 46, apud Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 42.

<sup>46</sup> Cf. *Ibidem*, p. 54, n. 3, p. 56.

<sup>47</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 43.

(bolnavi, neputincioși, chiar celor închiși). La cult se adunau daruri benevole pentru ajutarea săracilor<sup>48</sup>.

Tot cu Euharistia erau corelate, în veacul apostolic, și mesele frățești (de dragoste) sau agapele. Acestea sunt considerate de unii ca o prelungire sau o supraviețuire a meselor rituale iudaice de sâmbătă, păstrate în obișnuința primilor creștini, recrutați dintre evrei.

În creștinismul primar, cuvântul *agapă* înseamnă o masă comunitară, celebrată în numele și în prezența lui Iisus Hristos. Acest termen reflectă dragostea dintre Dumnezeu prin Hristos și Biserica Sa, dragostea dintre creștini și dragostea ce emană de la Dumnezeu, adresându-se, prin proprii credincioși, lumii<sup>49</sup>.

Nu se știe sigur când avea loc agapa, înainte sau după cina euharistică. Cei mai mulți istorici și liturgiști cred însă că agapa preceda Euharistia, deoarece primii creștini căutau să imite întru totul pe Mântuitorul, Care a îndeplinit Euharistia la sfârșitul unei mese rituale iudaice<sup>50</sup>. În unele scrieri vechi (ca de exemplu *Didahia*, capitolele IX-X) ni s-au păstrat chiar formulele rituale de binecuvântare a pâinii și a vinului, întrebuintate la agape.

În secolul al II-lea avem încă mărturii patristice destul de cuprinzătoare și de puternice despre agape în *Didahia*, la Minucius Felix, Tertulian și în *Constituțiile Apostolice*<sup>51</sup>. În *Didahie*, în capitolele IX și X, găsim trei rugăciuni. Prima pe care o rostește liturghisitorul la binecuvântare paharului și a doua la binecuvântare pâinii. A treia este rugăciunea de mulțumire pentru săturarea credinciosului. Este adevărat că foarte greu se poate susține că există aici o aluzie la agapă, fiindcă ar putea fi vorba de o săturare cu hrană duhovnicească, spirituală. În schimb, epistolele Sfântului Ignatie de Antiohia sunt pline de precizări asupra agapei. Cuvântul *agapă* este folosit în ele de 28 de ori<sup>52</sup>.

În *Epistola sa către Smirneni*, Sfântul Ignatie amintește că la trei funcțiuni liturgice trebuie neapărat să participe episcopul sau delegatul său: Euharistia, botezul și agapa. Deci, agapa face parte din cult încă din secolul al II-lea. Este foarte important acest lucru, pentru că în toate cele șapte epistole ale sale, trimise către bisericile din Asia, episcopul martir amintește de agapă, ceea ce înseamnă că ea încă nu se despărțise de Liturghie (era încă legată de Euharistie) și în al doilea rând că era foarte frecventă.

În *Epistola către Diognet*, se face o admirabilă prezentare a curățeniei morale a vieții creștinilor. „Întind masă comună, dar nu și patul. Sunt în trup, dar nu trăiesc după trup. Locuiesc pe pământ, dar sunt cetățeni ai cerului” (capitolul V, 7-9). Este admirabil tabloul vieții spirituale a acestor oameni.

<sup>48</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu et al., *op. cit.*, p. 226.

<sup>49</sup> Cf. Arhid. Prof. Dr. Ioan Zăgrean, *Un document ecumenist asupra Sf. Euharistii*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7-8/1970, p. 456.

<sup>50</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 176.

<sup>51</sup> Cf. Magistrand Protos. Gr. Băbuș, *Agapa și liturghia în Biserica primară*, în „Studii Teologice”, nr. 7-8/1954, p. 465.

<sup>52</sup> Cf. H. Leclercq, art. *Agapé*, în *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, tom. 1, part. I, Paris 1924, col. 793.

Din toate aceste mărturii asupra agapei, reiese că aceasta se făcea în amintirea Cinei Mântuitorului și apoi ar fi devenit un memorial al morții Mântuitorului.

Ca și harismele specifice Bisericii primare, agapele se pretau foarte ușor la abuzuri și excесе (dezordine)<sup>53</sup>. Chiar în veacul apostolic, Sfântul Apostol Pavel mustră abuzurile ce se făceau la aceste mese și poruncește ca ele să aibă loc de aici înainte prin familii, iar nu în adunările de cult: (I Corinteni XI, 21-22: „Căci șezând la masă, fiecare se grăbește să ia mâncarea sa, încât unuia îi este foame, iar altul se îmbată. N-aveți, oare, case ca să mâncați și să beți? Sau disprețuiți Biserica lui Dumnezeu și rușinați pe cei ce nu au? Ce să vă zică? Să vă laud? În aceasta nu vă laud” și I Corinteni II, 33-34: „De aceea, frații mei, când vă adunați ca să mâncați, așteptați-vă unii pe alții. Iar dacă îi este cuiva foame, să mănânce acasă, ca să nu vă adunați spre osândă. Celelalte însă le voi rândui când voi veni”. Aceasta dovedește că agapa n-a făcut niciodată parte esențială din ritualul euharistic creștin și că ea a trebuit să se despartă foarte de timpuriu de Euharistie<sup>54</sup>. Acolo unde ea s-a menținut mai mult timp, agapa a fost despărțită de Euharistie și a evoluat, luând aspectul și sensul unui ospăț pentru săraci. În cele din urmă ea se confundă cu pomenile sau ospetele funerare, care au încă loc, în unele părți ale Ortodoxiei, la înmormântări și la parastasele pentru morți. Tot ca resturi din vechile mese frățesti din Biserica veche pot fi socotite și mesele comune care au loc la noi în jurul bisericilor, la unele din marile praznice, mai ales la hramurile de biserici și la Paști<sup>55</sup>.

În ceea ce privește rânduiala agapelor liturgice, cea mai veche mărturie ne-o oferă canoanele lui Ipolit, în care agapele au un ritual foarte asemănător cu acela al sacrificiului euharistic.

Ritualul agapei oferă o analogie izbitoare cu acela al Euharistiei ca jertfă, fiindcă comportă frângerea pâinii<sup>56</sup>.

Frângerea pâinii era așa de importantă pentru agapă, încât atunci când era absent de la agape episcopul sau preotul, persoanele sacre care puteau săvârși binecuvântarea și frângerea pâinii, un laic trebuia totuși să frângă pâinea și s-o binecuvânteze, cel puțin în mod simbolic. Acest fapt nu ne îngăduie să despărțim agapa de Euharistie<sup>57</sup>.

După masa aceasta care avea loc seara, își spălau mâinile, simbolul curăției, își aprindeau luminile, simbolul luminii spirituale și înălțau cântări și rugăciuni lui Dumnezeu, fie din Sfânta Scriptură, fie din minte. Ospățul se încheia cu o rugăciune. Apoi credincioșii porneau liniștiți acasă, cu aerul că nu au luat parte chiar la cină, ci mai degrabă la o lecție de virtute.

Agapa nu era o simplă masă trupească, ci era o masă cu o profundă semnificație mântuitoare. Instituirea rugăciunii, frângerea pâinii, unite într-un act liturgic

<sup>53</sup> Cf. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 177.

<sup>54</sup> Cf. *Ibidem*.

<sup>55</sup> Cf. *Ibidem*.

<sup>56</sup> Cf. H. Leclercq, art. *Agape*, în *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, tom. I, part. I, Paris, 1924, col. 834.

<sup>57</sup> Cf. Magistrand Protos. Gr. Băbuș, *art. cit.*, p. 471.

în epoca primară a Bisericii, însemnau o tot mai adâncă încreștinare, o mai intimă legare cu Hristos, o înaintare tot mai sporită în Împărăția lui Dumnezeu, o tot mai vie și mai activă năzuință spre mântuire.

Creștinii de odinioară constituie un model pentru creștinii de astăzi. Ei trăiau în rugăciune și dragoste frățească, aveau o credință statornică, vie, neîndoielnică, tare, smerită. Pentru ei, iubirea era o poruncă și, prin iubire și credință, ei se uneau cu Iisus Hristos și cu Tatăl. Iubirea însuflețește, dă valoare faptelor și ridică pe om pe culmile sfințeniei.

Părinții Apostolici au reliefat rolul Bisericii de sfințitoare prin Sfintele Taine. Recomandările stăruitoare ale *Didahiei* și ale Sfântului Ignatie, de împărtășire a credincioșilor atestă pe deplin valoarea Sfintei Euharistii în viața religioasă a creștinilor. Ei amintesc de toate tainele, mai puțin de Mirungere și Sfântul Maslu.

Activitatea catehetică a Părinților Apostolici poate fi și activitatea noastră. De la ei putem învăța să transmitem cuvântul lui Dumnezeu, să-l sădim în inimile altora, să-i învățăm pe cei ce nu cunosc adevărata credință.

### Bibliografie selectivă

*Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, vol. I, PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

Rămureanu, Pr. Prof. Dr., Ioan, et al., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.

Coman, Pr. Prof. Dr. Ioan G., *Patrologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

Sf. Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia I*, 61, trad. rom. de Pr. Prof. Olimp N. Căciulă, în vol. *Apologeti de limbă greacă*, col. PSB, 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

Goguel, M., *L'Eglise primitive*, Paris, 1947.

Benoit, A., *Les origines de baptême chrétien*, în vol. *Baptême-sacrement d'unité*, Tours, 1971.

Alexe, Magistrand Ștefan C., *Viața creștină după Bărbații Apostolici*, în „Studii Teologice”, 1955, nr. 3-4.

Branște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica specială – pentru Institutele Teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

Vintilescu, Pr. Prof. Petre, *Istoria Liturghiei în primele veacuri*, Editura Nemira, București, 2001.

**The preparation through catechesis to receive the Holy Mysteries  
in the apostolic period – reflected in the main writings of  
the Apostolic Fathers**

*The author of the study „The preparation through catechesis to receive the Holy Mysteries in the apostolic period – reflected in the main writings of the Apostolic Fathers”, Lect. Dr. Carmen Bolocan, analyses the main traditions of the Early Church concerning the receiving of the Mysteries. Baptism, Myrrh Unction, Eucharist, Repentance, Marriage, Liturgy and agape are the main chapters of the research and all the Apostolic Fathers attest their presence in the Church. The study shows the continuity between the apostolic faith and the present doctrine of the Orthodox Church.*